

**Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра політології та публічного управління**

В. Любчук

**ЯКІСНІ МЕТОДИ В СОЦІОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Методичні рекомендації для здобувачів освіти спеціальності «Соціологія»

Луцьк-2023

УДК 316-047.37(072)

Л 93

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 10 від 21.06. 2023р.)

Рецензенти:

Бортнікова А.В., доктор політичних наук, професор

Кузьмук О.М., кандидат соціологічних наук, доцент

Піменова О.О., кандидат соціологічних наук, доцент

Любчук В.В.

Л 93 Якісні методи в соціологічних дослідженнях: методичні рекомендації для здобувачів освіти спеціальності «Соціологія». Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2023.- с.

Методичні рекомендації укладені відповідно до діючого силабуса з освітнього компонента «Якісні методи в соціологічних дослідженнях» для здобувачів освіти спеціальності «Соціологія» вищих навчальних закладів. Методичні рекомендації містять опис пропонованих для розгляду лекційних тем та тем для практичних занять, завдання для проведення лабораторних занять, завдання з елементами дослідницької роботи, питання для самостійної роботи, глосарій основних понять, додатки, список літератури.

Основна мета методичних рекомендацій – організація самостійної роботи студента.

УДК 316-047.37(072)

© Любчук В.В. 2023

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Мета і завдання освітнього компонента, його місце у освітньому процесі.....	5
Структура освітнього компонента.....	7
Теми практичних занять.....	15
Теми лабораторних занять.....	23
Політика оцінювання.....	24
Підсумковий контроль.....	26
Шкали оцінювання.....	28
Рекомендована література.....	29
Глосарій основних понять.....	32
Додатки.....	35

ВСТУП

В Україні застосування кількісних методів збору соціологічної інформації та, відповідно, проведення кількісних соціологічних досліджень має давню традицію. Проте, у закордонних соціологічних центрах ефективно застосовують і якісні методи збору соціологічної інформації, або як основні, або у поєднанні із кількісними методами. Посилений інтерес до якісної парадигми є обґрунтованим, оскільки доведено, що не усе можливо дослідити за допомогою кількісних методів. Якісні методи дослідження акцентують увагу на суб'єктивних особистісних аспектах соціальних явищ, процесів, подій, дозволяють врахувати унікальність, оригінальність ситуацій та за допомогою певних технік інтерпретувати, типологізувати результати отриманих досліджень. В якісних дослідженнях є теж особливі вимоги до розробки програми соціологічного дослідження, формування документів для польового етапу роботи, особистісних та професійних вмінь інтерв'юерів та презентації отриманих результатів. Останні різняться від кількісних досліджень та значною мірою залежать від професійного досвіду соціолога.

Для майбутніх фахівців варто володіти знаннями, вміннями та навичками у застосуванні якісних методів збору соціологічної інформації, що дозволить їм брати активну участь у соціологічних проектах та самостійно проводити авторські соціологічні дослідження.

У виданні акцентується увага на різноманітних якісних методах збору соціологічної інформації та специфіці їхнього застосування. Для закріплення знань та умінь запропоновані теоретичні та практичні завдання. У кінці методичних рекомендацій подано список літератури, запропоновано глосарій основних понять та додатки, що сприятиме здобувачам вищої освіти у освоєнні зазначеного освітнього компонента.

1. Анотація курсу

Даний курс знайомить здобувачів освіти із основними поняттями освітнього компонента, а саме: видами та типами якісних методів соціологічного дослідження, особливостями формування вибірки, критеріями вибору того чи іншого методу, створенню інструментарію та підсумкових документів, а також готує ЗО до проведення авторського дослідження із застосуванням якісних методів соціологічного дослідження. У програмі представлено тематичний план лекційних занять та практичних занять теми лабораторних робіт, список обов'язкової та додаткової літератури, перелік питань для підготовки до екзамену, а також порядок нарахування балів за шкалою ECTS та національною шкалою.

2. Пререквізити базуються на дисциплінах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання: Загальна соціологічна теорія, Історія соціології, Методологія та програмування соціологічних досліджень, Вибірка у соціологічному дослідженні, Методи збору соціологічної інформації.

3. Мета і завдання освітнього компонента.

Метою освітнього компонента є:

- сформувати у ЗО компетентності у галузі якісних методів у соціологічному дослідженні;
- сформувати у ЗО базову систему наукових знань з навчального курсу «Якісні методи в соціологічних дослідженнях» як прикладного соціологічного напрямку;
- сформувати навички аналізу та вибору виду та типу якісних методів для проведення авторських соціологічних досліджень;
- покращити рівень соціологічної компетентності здобувачів освіти у застосуванні знань та вмінь із застосування якісних методів у проведенні соціологічних досліджень.

Основне завдання освітнього компонента – оптимізувати соціологічну підготовку бакалаврів у професійній діяльності у галузі якісних методів. По завершенню вивчення навчальної дисципліни «Якісні методи в соціологічних дослідженнях» бакалаври повинні набути та отримати **знання**:

- основних категорій та підходів, що складають понятійний апарат курсу «Якісні методи в соціологічних дослідженнях»;
- видів та типів якісних методів, що актуальні для дослідження проблем сучасного суспільства;

- специфіки застосування кожного із якісних методів;
- особливостей формування вибірки;
- проведення польового етапу якісного дослідження;
- особливостей підготовки інтерв'юера для роботи у польовому етапі;
- застосування різних видів типологій для аналізу отриманих даних;
 - знання основних документів для проведення якісного соціологічного дослідження.

уміння:

- визначати предмет дослідження для застосування якісного методу збору соціологічної інформації;
- обрати та аналізувати об'єкт дослідження (групу або ситуацію), вивчення якого є оптимальним для використання якісних методів;
- застосовувати різні види та типи якісних методів збору соціологічної інформації;
- збирати та фіксувати якісну інформацію;
- аналізувати отримані дані та здійснювати процедури типологізації та триангуляції;
- здійснювати транскрибування даних;
- створювати робочий інструментарій та звітну документацію.

4. Результати навчання (Компетентності).

Основним результатом навчання є знання та розуміння предметної області застосування якісних методів збору соціологічної інформації, вміння обирати типи та види якісних методів, формувати вибірку, працювати в польовому етапі, фіксувати дані та транскрибувати і аналізувати їх, у кінці дослідження представити результати у звітній документації.

Загальні компетентності:

ЗК01. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК03. Здатність працювати в команді.

ЗК04. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК08. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК09. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

Спеціальні компетентності:

СК01. Здатність оперувати базовим категоріальнопонятійним апаратом соціології.

СК04. Здатність збирати, аналізувати та узагальнювати соціальну інформацію з використанням соціологічних методів.

СК05. Здатність самостійно планувати, організовувати та проводити соціологічне дослідження.

СК07. Здатність презентувати результати соціологічних досліджень для фахівців та нефахівців.

СК08. Здатність дотримуватися у своїй діяльності норм професійної етики соціолога.

Програмні результати навчання:

РН01. Використовувати понятійний апарат соціології в освітній, дослідницькій та інших сферах професійної діяльності.

РН04. Пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач.

РН06. Ефективно виконувати різні ролі (зокрема організатора, комунікатора, критика, генератора ідей, виконавця тощо) у команді в процесі вирішення фахових задач.

РН07. Вміти використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пошуку, збору та аналізу соціологічної інформації.

РН08. Обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури.

РН09. Вміти розробляти програму соціологічного дослідження.

РН10. Володіти навичками збору соціальної інформації з використанням кількісних та якісних методів.

РН11. Презентувати результати власних досліджень для фахівців і нефахівців.

РН12. Знати та дотримуватися етичних норм професійної діяльності соціолога.

5. Структура освітнього компонента.

Таблиця 1 (денна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек	Практ.	Лабор	Сам. р.	Конс	Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1. Якісні методи дослідження: теоретичні та методичні аспекти.							
Тема 1. Пізнавальні можливості якісного підходу.	11	2	2	2	5	-	ДС/практ. зан.- 1, лаб.- 1
Тема 2. Теоретичні витoki якісних методів.	11	2	2	2	5	-	ДБ/практ. зан.- 1, лаб.- 1
Тема 3. Види якісних досліджень.	11	2	2	2	5	-	ДС/практ. зан.- 1, лаб.- 1
Тема 4. Логіка дій дослідника у якісному дослідженні.	13	2	2	2	5	2	ДБ/практ. зан.- 1, лаб.- 1
Тема 5. Проектування якісного дослідження.	13	2	2	2	5	2	ДС/практ. зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 1.	59	10	10	10	25	4	10

Змістовий модуль 2. Дослідницька група: функції та чинники формування.							
Тема 6. Польова дослідницька група: структура, функції.	12	2	2	2	6	-	РМГ/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 7. Інтерв'юер: особливості відбору та підготовки.	14	2	2	4	6	-	РМ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 8. Види якісних інтерв'ю.	12	2	2	2	6	-	РМГ/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 9. Інтерв'ю як метод збору якісної соціологічної інформації.	18	4	2	4	6	2	ІРС/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 10. Технічні та психологічні аспекти якісного інтерв'ю.	13	2	2	2	5	2	РМГ/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 2.	69	12	10	14	29	4	10
Змістовий модуль 3. Якісні методи збору соціологічної інформації.							
Тема 11. Фокус-група як метод збору якісної соціологічної інформації.	16	2	2	4	6	2	ІРС/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 12. Біографічне дослідження: структура та	12	2	2	2	6	-	ІРС/ практ зан.- 1,

особливості проведення.							лаб.- 1
Тема 13. Спостереження в якісному дослідженні.	12	2	2	2	6	-	РМГ/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 14. Case-study як метод збору якісної соціологічної інформації.	14	2	2	2	6	2	РЗ/К/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 15. Mystery shopping як спеціальний метод отримання соціологічної інформації.	11	2	2	2	5	-	РЗ/К практ .зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 3.	65	10	10	12	29	4	10
Змістовий модуль 4. Аналіз, обробка та презентація результатів якісного дослідження.							
Тема 16. Аналіз і інтерпретація якісних даних.	17	2	2	4	7	2	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 17. Аналіз даних на основі «щільного опису».	13	2	2	2	7	-	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 18. Триангуляція в якісному дослідженні.	13	2	2	2	7	-	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 19.	19	4	4	2	7	2	ІРС/

Комп'ютерна обробка результатів якісного дослідження (на прикладі програми MAXQDA).							практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 20. Презентація результатів якісного дослідження. Кошторис якісного дослідження.	15	2	2	4	7	-	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 4.	77	12	12	14	35	4	10
Види підсумкових робіт							Бал
Модульна контрольна робота (МКР 1+МКР2+МКР3+МКР4)							Бал
Всього годин/Балів	270	44	42	50	118	16	40

Методи контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв'язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота здобувача освіти, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

Таблиця 2 (заочна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек .	Практ.	Лабор .	Сам. р.	Конс .	Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1. Якісні методи дослідження: теоретичні та методичні аспекти.							
Тема 1. Пізнавальні можливості	12	1	1	-	10	-	ДС/ практ .зан.-

якісного підходу.							1, лаб.- 1
Тема 2. Теоретичні витоки якісних методів.	12	1	1	-	10	-	ДБ/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 3. Види якісних досліджень.	12	1	1	-	10	-	ДС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 4. Логіка дій дослідника у якісному дослідженні.	12	1	1	-	10	-	ДБ/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 5. Проектування якісного дослідження.	12	1	1	-	10	-	ДС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 1.	60	5	5	-	50	-	10
Змістовий модуль 2. Дослідницька група: функції та чинники формування.							
Тема 6. Польова дослідницька група: структура, функції.	14	1	1	-	10	2	РМГ/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 7. Інтерв'юер: особливості відбору та підготовки.	16	2	1	1	10	2	РМГ/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 8. Види якісних інтерв'ю.	15	2	1	-	10	2	РМГ/ практ .зан.-

							1, лаб.- 1
Тема 9. Інтерв'ю як метод збору якісної соціологічної інформації.	15	1	1	1	10	2	ІРС/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 10. Технічні та психологічні аспекти якісного інтерв'ю.	15	1	1	1	10	2	РМГ/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Разом за модулем 2.	75	7	5	3	50	10	10
Змістовий модуль 3. Якісні методи збору соціологічної інформації.							
Тема 11. Фокус-група як метод збору якісної соціологічної інформації.	16	2	1	1	10	2	ІРС/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 12. Біографічне дослідження: структура та особливості проведення.	15	2	-	1	10	2	ІРС/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 13. Спостереження в якісному дослідженні.	14	1	-	1	10	2	РМГ/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 14. Case-study як метод збору якісної соціологічної інформації.	15	1	1	1	10	2	РЗ/К/ практ зан.- 1, лаб.- 1
Тема 15. Mystery shopping як спеціальний	14	1	-	1	10	2	РЗ/К/ практ зан.-

метод отримання соціологічної інформації.							1, лаб.- 1
Разом за модулем 3.	74	7	2	5	50	10	10
Змістовий модуль 4. Аналіз, обробка та презентація результатів якісного дослідження.							
Тема 16. Аналіз і інтерпретація якісних даних.	11	1	1	2	5	2	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 17. Аналіз даних на основі «щільного опису».	11	1	-	1	5	4	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 18. Триангуляція в якісному дослідженні.	10	1	1	1	5	2	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 19. Комп'ютерна обробка результатів якісного дослідження (на прикладі програми MAXQDA).	16	2	-	2	10	2	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1
Тема 20. Презентація результатів якісного дослідження. Кошторис якісного дослідження.	13	2	-	2	7	2	ІРС/ практ .зан.- 1, лаб.- 1

Разом за модулем 4.	61	7	2	8	-	-	10
Види підсумкових робіт							Бал
Модульна контрольна робота (МКР 1+МКР2+МКР3+МКР4)= 60							40
Всього годин/Балів	270	26	14	16	182	32	100

Методи контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота здобувача освіти, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

6. Плани практичних занять.

Таблиця 3 (денна форма навчання)

№	Зміст	Кількість годин
1.	Тема 1. Пізнавальні можливості якісного підходу. 1. Кількісне та якісне дослідження: спільне та відмінне, спільні перспективи. 2. Особливості методології якісного підходу. 3. Об’єкт та предмет в якісних дослідженнях.	2
2.	Тема 2. Теоретичні витоки якісних методів. 1. Антропологічний підхід Малиновського Б. 2. Англійські соціальні дослідження (Бут Ч., Уеб С., Уеб Б.). 3. Здобутки Чиказької школи. 4. Соціальна конструкція реальності (Бергер П., Лукман Т.). 5. Символічний інтеракціонізм (Кулі Ч., Томас В., Мід Дж.). 6. «Соціологія повсякденності»: Шюц А. 7. «Фонові очікування» і етнометодологія Г. Гарфінкеля. 8. «Обґрунтована теорія»: А. Страус	2

3.	<p>Тема 3. Види якісних досліджень: загальна характеристика.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дослідження окремої спільноти (case-study). 2. Етнографічні дослідження. 3. Історичні дослідження. 4. Історія сім'ї. 5. Історія життя людини. 6. Метод фокус-групи. 	2
4.	<p>Тема 4. Логіка дій дослідника у якісному дослідженні.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зміст і послідовність операцій в якісному дослідженні. 2. Визначення проблеми і підготовка до польового етапу. 3. Польовий етап якісного дослідження. 4. Збереження польової інформації. 5. Опис даних і перевірка надійності інформації. 6. Структурування тексту. 	2
5.	<p>Тема 5. Проектування якісного дослідження.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Одиниці аналізу, вибір поля та проблеми доступності респондентів. 2. Планування вибірки та розмір вибірки. 3. Проблеми об'єктивності та суб'єктивності у якісному дослідженні. 	2
6.	<p>Тема 6. Польова дослідницька група: структура, функції.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вимоги до вибору польових дослідників. 2. Загальні і інтелектуальні якості дослідника: комунікабельність, ділові якості, мотивація, сензитивність та інші. 3. Метод «довгого столу» як метод групової роботи наукового колективу для створення і застосування методології і методів соціологічного дослідження і організації етапів польового дослідження. 	2
7.	<p>Тема 7. Інтерв'юер: особливості відбору та підготовки.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Роль та функції інтерв'юера у польовому етапі соціологічного дослідження. 	2

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Етичні принципи роботи інтерв'юера. 3. Участь в інструктажі і підготовці до опитування. 4. Необхідна документація та технічні засоби для роботи інтерв'юера. 5. Соціально-психологічні особливості проведення опитування. 6. Звітність і контроль інтерв'юера. 7. Кар'єра інтерв'юера: профвигорання, профдеформація. 	
8.	Тема 8. Види якісних інтерв'ю. <ol style="list-style-type: none"> 1. Нарративне інтерв'ю. 2. Напівструктуроване інтерв'ю. 3. Біографічне інтерв'ю. 4. Лейтмотивне інтерв'ю. 5. Фокусоване інтерв'ю. 	2
9.	Тема 9. Інтерв'ю як метод збору якісної соціологічної інформації. <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття і типи інтерв'ю: інтерв'ю – бесіда, «м'який» опитувальник, стандартизоване «відкрите» інтерв'ю. 2. Зміст інтерв'ю. Види та типи запитань. 3. Глибинне інтерв'ю. 4. Історії життя: «Розкажіть про себе все, що хочете» або «Мені хотілося б запитати Вас про...» 	2
10.	Тема 10. Технічні та психологічні аспекти якісного інтерв'ю. <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості фіксації даних та запис інтерв'ю на диктофон. 2. Транскрипт інтерв'ю: поняття, функції. 3. Категорії респондентів: проблеми взаєморозуміння. 4. Профілактика «професійного вигорання» в польовій роботі соціолога. 	2
11.	Тема 11. Фокус-група як метод збору якісної соціологічної інформації. <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття «фокус-групи». Соціальна дія як предмет вивчення в групових дискусіях. 	2

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Відмінності фокус-групи від соціологічного опитування. 3. Рекрутмент (набір респондентів) для фокус-групи. 4. Особливості open-ended group discussions (відкрита групова дискусія) як різновиду фокус-групи: <ul style="list-style-type: none"> - організація «відкритої групової дискусії»; - місце та тривалість відкритої групової дискусії; - фасилітатор як ведучий відкритої групової дискусії; - особливості фіксації інформації під час відкритої групової дискусії. 	
12.	<p>Тема 12. Біографічне дослідження: структура та особливості проведення.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття біографічного дослідження. 2. Теоретико-методологічні витоки біографічного дослідження. 3. Структура біографічного дослідження (на прикладі дослідження біографій харківських студентів). 4. Чинники біографічного проектування. 	2
13.	<p>Тема 13. Спостереження в якісному дослідженні.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Повсякденні і наукові уявлення про спостереження. 2. Роль та функції спостерігача. 3. Явне і приховане спостереження. 4. Тривалість та фокус спостереження. 5. Фізичні та соціальні умови спостереження. 6. Вербальні та невербальні комунікації під час спостереження. 7. Специфіка ведення польових записів. 8. Етапи польової роботи. 	2
14.	<p>Тема 14. Case-study як метод збору якісної соціологічної інформації.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Специфіка методу case-study як методу вивчення унікальних об'єктів. 2. Критерії відбору об'єктів для дослідження та формування цільової групи. 	2

	3. Польовий етап: особливості проведення, вибір методів та джерел збору соціологічної інформації.	
15.	Тема 15. Mystery shopping як спеціальний метод отримання соціологічної інформації. 1. Роль та функції Mystery shopping. 2. Формування інструментарію. 3. Польовий етап, специфіка цільової групи. 4. Звітність та візуалізація даних.	2
16.	Тема 16. Аналіз і інтерпретація якісних даних. 1. Процедура контент-аналізу у аналізі та інтерпретації якісних даних. 2. Комп'ютерна обробка даних. 3. Дослідження випадку. 4. Індуктивний аналіз. 5. «Природні» типології 6. Аналітичні типології. 7. Моделі і категоріальні системи.	2
17.	Тема 17. Аналіз даних на основі «щільного опису». 1. Поняття «щільного опису» та його функції. 2. Кластеризація і метод аналітичної індукції. 3. Методологія теоретичної концептуалізації випадку. 4. Представлення даних в публікаціях.	2
18.	Тема 18. Триангуляція в якісному дослідженні. 1. Поняття та типи триангуляції: - триангуляція методів: примирення якісних та кількісних даних; - триангуляція джерел якісних даних; - аналітична триангуляція; - теоретична триангуляція. 2. Ефект дослідника.	2
19.	Тема 19. Комп'ютерна обробка результатів якісного дослідження (на прикладі програми MAXQDA). 1. Функції програми. 2. Категоризація та кодування інформації. 3. Аналіз і транскрибування даних. 4. Візуалізація даних.	2
20.	Тема 20. Презентація результатів якісного дослідження. Кошторис якісного дослідження.	4

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості представлення якісних даних. 2. Особливості формування кошторису глибинних інтерв'ю та фокус-групи. 	
Всього:		42

Таблиця 4 (заочна форма навчання)

№	Зміст	Кількість годин
1.	Тема 1. Пізнавальні можливості якісного підходу. <ol style="list-style-type: none"> 1. Кількісне та якісне дослідження: спільне та відмінне, спільні перспективи. 2. Особливості методології якісного підходу. 3. Об'єкт та предмет в якісних дослідженнях. 	1
2.	Тема 2. Теоретичні витоки якісних методів. <ol style="list-style-type: none"> 1. Антропологічний підхід Малиновського Б. 2. Англійські соціальні дослідження (Бут Ч., Уєб С., Уєб Б.). 3. Здобутки Чиказької школи. 4. Соціальна конструкція реальності (Бергер П., Лукман Т.). 5. Символічний інтеракціонізм (Кулі Ч., Томас В., Мід Дж.). 6. «Соціологія повсякденності»: Шюц А. 7. «Фонові очікування» і етнометодологія Г. Гарфінкеля. 8. «Обґрунтована теорія»: А. Страус 	1
3.	Тема 3. Види якісних досліджень: загальна характеристика. <ol style="list-style-type: none"> 1. Дослідження окремої спільноти (case-study). 2. Етнографічні дослідження. 3. Історичні дослідження. 4. Історія сім'ї. 5. Історія життя людини. 6. Метод фокус-групи. 	1
4.	Тема 4. Логіка дій дослідника у якісному дослідженні. <ol style="list-style-type: none"> 1. Зміст і послідовність операцій в якісному дослідженні. 	1

	<ol style="list-style-type: none"> 2. Визначення проблеми і підготовка до польового етапу. 3. Польовий етап якісного дослідження. 4. Збереження польової інформації. 5. Опис даних і перевірка надійності інформації. 6. Структурування тексту. 	
5.	<p>Тема 5. Проектування якісного дослідження.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Одиниці аналізу, вибір поля та проблеми доступності респондентів. 2. Планування вибірки та розмір вибірки. 3. Проблеми об'єктивності та суб'єктивності у якісному дослідженні. 	1
6.	<p>Тема 6. Польова дослідницька група: структура, функції.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вимоги до вибору польових дослідників. 2. Загальні і інтелектуальні якості дослідника: комунікабельність, ділові якості, мотивація, сензитивність та інші. 3. Метод «довгого столу» як метод групової роботи наукового колективу для створення і застосування методології і методів соціологічного дослідження і організації етапів польового дослідження. 	1
7.	<p>Тема 7. Інтерв'юер: особливості відбору та підготовки.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Роль та функції інтерв'юера у польовому етапі соціологічного дослідження. 2. Етичні принципи роботи інтерв'юера. 3. Участь в інструктажі і підготовці до опитування. 4. Необхідна документація та технічні засоби для роботи інтерв'юера. 5. Соціально-психологічні особливості проведення опитування. 6. Звітність і контроль інтерв'юера. 7. Кар'єра інтерв'юера: профвигорання, профдеформація. 	1
8.	<p>Тема 8. Види якісних інтерв'ю.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нарративне інтерв'ю. 2. Напівструктуроване інтерв'ю. 	1

	<ul style="list-style-type: none"> 3. Біографічне інтерв'ю. 4. Лейтмотивне інтерв'ю. 5. Фокусоване інтерв'ю. 	
9.	<p>Тема 9. Інтерв'ю як метод збору якісної соціологічної інформації.</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Поняття і типи інтерв'ю: інтерв'ю – бесіда, «м'який» опитувальник, стандартизоване «відкрите» інтерв'ю. 2. Зміст інтерв'ю. Види та типи запитань. 3. Глибинне інтерв'ю. 4. Історії життя: «Розкажіть про себе все, що хочете» або «Мені хотілося б запитати Вас про...» 	1
10.	<p>Тема 10. Технічні та психологічні аспекти якісного інтерв'ю.</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Особливості фіксації даних та запис інтерв'ю на диктофон. 2. Транскрипт інтерв'ю: поняття, функції. 3. Категорії респондентів: проблеми взаєморозуміння. 4. Профілактика «професійного вигорання» в польовій роботі соціолога. 	1
11.	<p>Тема 11. Фокус-група як метод збору якісної соціологічної інформації.</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Поняття «фокус-групи». Соціальна дія як предмет вивчення в групових дискусіях. 2. Відмінності фокус-групи від соціологічного опитування. 3. Рекрутмент (набір респондентів) для фокус-групи. 4. Особливості open-ended group discussions (відкрита групова дискусія) як різновиду фокус-групи: <ul style="list-style-type: none"> - організація «відкритої групової дискусії»; - місце та тривалість відкритої групової дискусії; - фасилітатор як ведучий відкритої групової дискусії; - особливості фіксації інформації під час відкритої групової дискусії. 	1

14.	Тема 14. Case-study як метод збору якісної соціологічної інформації. 1. Специфіка методу case-study як методу вивчення унікальних об'єктів. 2. Критерії відбору об'єктів для дослідження та формування цільової групи. 3. Польовий етап: особливості проведення, вибір методів та джерел збору соціологічної інформації.	1
16.	Тема 16. Аналіз і інтерпретація якісних даних. 1. Процедура контент-аналізу у аналізі та інтерпретації якісних даних. 2. Комп'ютерна обробка даних. 3. Дослідження випадку. 4. Індуктивний аналіз. 5. «Природні» типології 6. Аналітичні типології. 7. Моделі і категоріальні системи.	1
18.	Тема 18. Триангуляція в якісному дослідженні. 1. Поняття та типи триангуляції: - триангуляція методів: примирення якісних та кількісних даних; - триангуляція джерел якісних даних; - аналітична триангуляція; - теоретична триангуляція. 3. Ефект дослідника.	1
Всього:		14

7. Теми лабораторних робіт:

1. Інтерв'юер: особисті та професійні якості: роль та оцінка.
2. Глибинне інтерв'ю: програма дослідження, вибір цільової групи, підготовка інструментарію.
3. Польовий етап глибинного інтерв'ю.
4. Аналіз транскрипту інтерв'ю.
5. Звітність та візуалізація результатів глибинного інтерв'ю.
6. Сценарій життя респондента: підготовка інструментарію.
7. Сценарій життя респондента: польовий етап, фіксація даних.
8. Представлення результатів дослідження: сценарій життя респондента.
9. Фокус-група: вибір цільової групи та формування гайда.

10. Польовий етап фокус-групи: проблеми проведення.
 11. Презентація результатів фокус-групи.
 12. Біографічне дослідження: структура інструментарію, специфіка проведення та представлення результатів.
- 8. Завдання для самостійного опрацювання.**
1. Ознайомитися із працями, що висвітлюють особливості застосування якісних методів збору соціологічної інформації:
 - 1) Томас В., Знанецький Ф. «Польський селянин в Європі та Америці»;
 - 2) Бут Ч. «Праця та життя народу»;
 - 3) Бергер П., Лукман Т. «Соціальне конструювання реальності»;
 - 4) Мід Дж. «Від жесту до символу».
 2. Переглянути та проаналізувати фільми: «Таємниця» та «Дім».
 3. Створення глосарію з курсу «Якісні методи в соціологічних дослідженнях».
 4. Аналіз сучасних українських музичних творів як відображення соціальної реальності.

Політика оцінювання

9. Політика викладача щодо здобувача освіти.

Таблиця 4

№	Вимоги викладача	№	Не допустимо
1.	Обов'язкове відвідування навчальних занять;	1.	Пропуск занять без поважних причин;
2.	Активність студента під час практичних занять;	2.	Запізнення на заняття;
3.	Своєчасне виконання завдань самостійної роботи;	3.	Користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями (за винятком дозволу викладача);
4.	Виконання модульних контрольних завдань	4.	Порушення дисципліни;
5.	Вчасне виконання завдань лабораторних робіт	5.	Списування.
6.	Відпрацювання занять, що були пропущені або не підготовлені.	6.	Плагіат

Оцінювання.

Таблиця 5

Вид оцінювання	%
Поточний контроль, разом у т.ч.:	50
Опитування на семінарських заняттях	25
Виконання індивідуальних завдань, завдань лабораторних робіт, підготовка наукових доповідей	25
Підсумковий контроль, разом в .ч.:	
Письмова компонента	25
Усна компонента	25

Політика щодо академічної доброчесності.

Дотримання політики доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- 1) самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- 2) обов'язкове посилання на джерело інформації у разі використання, ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- 3) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- 4) дотриманні принципів та положень Кодексу професійної етики соціолога (<https://sau.in.ua/pro-sau/>);
- 5) надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень, джерела інформації.

За порушення академічної доброчесності (плагіат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з Університету.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25%. Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних пристроїв).

Політика щодо дедлайнів та перескладання

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (75% від можливої максимальної кількості балів за вид діяльності балів). Перескладання модулів відбувається за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).

Підсумковий контроль

Освітній компонент передбачає лише іспити – у 7-8 семестрах (для денної форми навчання) та залік (у 8 семестрі) та іспит (у 9 семестрі) для заочної форми навчання. Як на іспити, так і на залік виносяться основні питання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отриманні знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних завдань.

Форма проведення іспиту – письмовий екзамен. Залік – усна форма.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Кількісне та якісне дослідження: спільне та відмінне.
2. Об'єкт та предмет в якісних дослідженнях.
3. Антропологічний підхід Малиновського Б.
4. Англійські соціальні дослідження (Бут Ч., Уєб С., Уєб Б.).
5. Здобутки Чиказької школи.
6. Соціальна конструкція реальності (Бергер П., Лукман Т.).
7. Символічний інтеракціонізм (Кулі Ч., Томас В., Мід Дж.).
8. «Соціологія повсякденності»: Шюц А.
9. «Фонові очікування» і етнометодологія Г. Гарфінкеля.
10. «Обгрунтована теорія»: А. Страус.
11. Етнографічні дослідження.
12. Історичні дослідження.
13. Історія сім'ї.
14. Історія життя людини.
15. Зміст і послідовність операцій в якісному дослідженні.
16. Визначення проблеми і підготовка до польового етапу.
17. Польовий етап якісного дослідження.
18. Збереження польової інформації.
19. Опис даних і перевірка надійності інформації.
20. Структурування тексту.
21. Одиниці аналізу, вибір поля та проблеми доступності респондентів.
22. Планування вибірки та розмір вибірки.
23. Роль та функції інтерв'юера у польовому етапі соціологічного дослідження.
24. Етичні принципи роботи інтерв'юера.
25. Кар'єра інтерв'юера: профвигорання, профдеформація.
26. Нарративне інтерв'ю.
27. Напівструктуроване інтерв'ю.
28. Біографічне інтерв'ю.
29. Лейтмотивне інтерв'ю.

30. Фокусоване інтерв'ю.
31. Особливості фіксації даних та запис інтерв'ю на диктофон.
32. Транскрипт інтерв'ю: поняття, функції.
33. Поняття «фокус-групи». Соціальна дія як предмет вивчення в групових дискусіях.
34. Відмінності фокус-групи від соціологічного опитування.
35. Рекрутмент (набір респондентів) для фокус-групи.
36. Особливості open-ended group discussions (відкрита групова дискусія) як різновиду фокус-групи:
37. Поняття біографічного дослідження.
38. Структура біографічного дослідження.
39. Чинники біографічного проектування.
40. Повсякденні і наукові уявлення про спостереження.
41. Роль та функції спостерігача.
42. Явне і приховане спостереження.
43. Специфіка методу case-study як методу вивчення унікальних об'єктів.
44. Критерії відбору об'єктів для дослідження та формування цільової групи.
45. Роль та функції Mystery shopping.
46. Формування інструментарію.
47. «Природні» типології.
48. Аналітичні типології.
49. Поняття «щільного опису» та його функції.
50. Кластеризація і метод аналітичної індукції.
51. Поняття та типи триангуляції:
52. Ефект дослідника.
53. Особливості представлення якісних даних.
54. Особливості формування кошторису глибинних інтерв'ю та фокус-групи.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАЛІК

1. Кількісне та якісне дослідження: спільне та відмінне.
2. Об'єкт та предмет в якісних дослідженнях.
3. Антропологічний підхід Малиновського Б.
4. Англійські соціальні дослідження (Бут Ч., Уеб С., Уеб Б.).
5. Здобутки Чиказької школи.
6. Соціальна конструкція реальності (Бергер П., Лукман Т.).
7. Символічний інтеракціонізм (Кулі Ч., Томас В., Мід Дж.).
8. «Соціологія повсякденності»: Шюц А.

9. «Фонові очікування» і етнометодологія Г. Гарфінкеля.
10. «Обґрунтована теорія»: А. Страус.
11. Етнографічні дослідження.
12. Історичні дослідження.
13. Історія сім'ї.
14. Історія життя людини.
15. Зміст і послідовність операцій в якісному дослідженні.
16. Визначення проблеми і підготовка до польового етапу.
17. Польовий етап якісного дослідження.
18. Збереження польової інформації.
19. Опис даних і перевірка надійності інформації.
20. Структурування тексту.
21. Одиниці аналізу, вибір поля та проблеми доступності респондентів.
22. Планування вибірки та розмір вибірки.
23. Роль та функції інтерв'юера у польовому етапі соціологічного дослідження.
24. Етичні принципи роботи інтерв'юера.
25. Кар'єра інтерв'юера: профвигорання, профдеформація.

Шкали оцінювання

Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів, де формою контролю є іспит

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання
82–89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75–81	Добре	C	загалом хороша робота
67–74	Задовільно	D	непогано
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1–59	Незадовільно	Fx	Необхідне перескладання

**Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів, де
формою контролю є залік**

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

Рекомендована література та інтернет-ресурси (літературні джерела, рекомендована література (основна, додаткова, Інтернет-ресурси) та інші джерела).

Основна література

1. Богдан О. Що варто про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених.. К.: Дух і Літера, 2015. 380 с.
2. Бондар В.С., Яковлев М.В. Можливості застосування якісних методів у дослідженні процесів інституційної трансформації. *Наукові записки*. Т. 83. Соціологічні науки. 2008. С. 3-8
3. Гоманюк М.А. Інтерв'юер у масовому опитуванні. Кишеньковий навчально-методичний посібник. Херсон: Гілея, 2013. 88 с.
4. Гірник А.М., Гірник Д.А. Метод онлайн фокус-груп. *Наукові записки*. Том 97. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2009. С.24-27
5. Горбачик О. Комп'ютерна обробка текстів у якісних та кількісних соціологічних дослідженнях. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 1. С. 124-133.
6. Любчук В.В. Позакультові практики сучасних християнських церков: теоретичний та емпіричний аспекти дослідження. Монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 184 с.

7. Михайлич О. Метод фокус-груп у соціологічному супроводі виборчих кампаній. *Політичний менеджмент*. 2010. №1. С.123-131
8. Міщенко М. Дослідження впливу інтерв'юера на відповіді респондента: результати методичного експерименту. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004, № 1. С. 129-134
9. Паніна Н. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. Київ, 2007. 320 с.
10. Плахова О.М. Метод кейс стаді в умовах діяльнісно-компетентнісного підходу до підготовки соціальних працівників. *«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*, No 9 (2020). С. 61-67
11. Переверзєв О.С. Сучасні практики використання новітніх не опитувальних методів збору даних у соціології. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. Т. 196. С. 19-24.
12. Полторак В.А. Маркетингові дослідження: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 387 с.
13. Присупа М.В. Зміни практик управління персоналом в умовах пандемії (за результатами наративних експертних інтерв'ю). *«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*, № 10 (2020). С. 28-36
14. Савченко О. Наративний аналіз як засіб дослідження досвіду на особистісному рівні. *East European Journal of Psycholinguistics*. 1(2). С. 94-102.
15. Чиглінцев С. Якісні методи дослідження. *Маркетинг в Україні*. 2012. № 1. С. 15-18
16. Як провести соціологічне дослідження: методичні рекомендації. За заг.ред. О.М. Балакіревої та О.О. Яременка. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 264 с.
17. Якісні дослідження в соціологічних практиках: Навчальний посібник. За ред. Н. Костенко, Л. Скокової. К.: Інститут соціології НАНУ, 2009. 400с.

Додаткова література та Інтернет-ресурси

1. Алексенцева-Тімченко К. С., Мельніков А.С. Біографічний метод як інструмент соціологічного дослідження. *Правове життя сучасної України. У 3 т. : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 269-271
2. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. *Методологія наукових досліджень: Навчальний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 212 с.

3. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. 5-е вид. Київ: Видавничий дім “Професіонал”. 240 с.
4. Berg B.L. Qualitative Research Methods for the Social Sciences. Fifth Edition. Boston: Allyn and Bacon.
5. Bernard H.R. Social Research Methods. London: SAGE Publications.
6. Bogdan R, Biklen SK. Qualitative Research for Education: An Introduction to Theories and Methods. 5th ed. London, UK: Pearson;; 2006. 304p.
7. Corbin J, Strauss A. Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. 2008
8. Creswell J.W. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Approaches, Second Edition. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications.
9. Denzin NK, Lincoln YS. The SAGE Handbook of Qualitative Research. 4th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. 2011. 766p.
10. Grbich C. Qualitative data analysis. An introduction. SAGE Publications Ltd. 2013. 334 p.
11. Qualitative Research: Definition, Types, Methods and Example <https://www.questionpro.com/blog/qualitative-research-methods/>

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

1. **Бергер Пітер-Людвіг** – американський соціолог, представник соціології знання, видатний ідеолог неоконсерватизму.
2. **Біографія** – життєопис як джерело первинної інформації.
3. **Біографічний метод** – спосіб отримання і аналізу інформації про соціальні явища і процеси, що спираються на розповідь респондента про своє життя.
4. **Етнометодологія** – соціологічна парадигма, створена Гарфінкелем Г.; інтерпретативна парадигма, яка виходить із постулату про локальне виробництво соціального світу, про конструювання його смислу в процесі спілкування індивідів.
5. **Інтерв'ю** - вид соціологічного опитування, який передбачає цілеспрямовану соціально-психологічну взаємодію з респондентом з метою отримання певної інформації.
6. **Інтерв'юер** – фахівець, який здійснює збирання первинної інформації методом інтерв'ю.
7. **Інтерв'ю глибинне** – метод якісного аналізу інформації, що полягає у проведенні нестандартизованого інтерв'ю з певної проблеми.
8. **Інтерв'ю нарративне** – різновид вільного інтерв'ю, що є довільною оповіддю про життя респондента без втручання з боку інтерв'юера (окрім вигуків здивування або схвалення, які стимулюють і підтримують розповідь).
9. **Інтерв'ю фокусоване** - інтерв'ю, призначене для збирання думок, оцінок з приводу конкретної ситуації, явища, його наслідків або причин
10. **Кейс-стаді** – традиційна методика якісного аналізу і дослідження в соціології, спрямована на вивчення унікальних об'єктів у сукупності їх зав'язків. Об'єктами досліджень можуть бути соціальні еліти, релігійні секти, злочинні угруповання тощо.
11. **Лукман Томас** – німецький соціолог, провідний представник феноменологічно орієнтованої соціології. У книзі «Соціальне конструювання реальності» розвинув ідеї Шюца А. про потенціал феноменологічного аналізу реальності повсякденного життя, запропонував феноменологічну версію соціології знання, предметом і «ядром» якої є те, що вважається «знанням» у суспільстві, буденному житті.
12. **Метод групової дискусії** – метод, що припускає цілеспрямовану бесіду в малій групі з досліджуваної проблеми.

13. **Метод особистих документів** – за Знанецьким Ф. – дослідження автобіографій, щоденників і ін., дозволяє виявляти характерні соціальні зв'язки, ціннісні орієнтації власників особистих документів.
14. **Метод соціологічний** – збірне поняття, що характеризує основи онтології, методології, установки соціолога, які реалізуються в процесі дослідження соціологічних феноменів і сприяють розширенню та поглибленню сфери соціологічного знання.
15. **Методи якісні** – методи збирання і аналізу емпіричної інформації в якісній соціології, що відповідають її теоретичним підставам і методологічним принципам.
16. **Полеве дослідження** – дослідження, зміст якого полягає у зборі первинної соціологічної інформації у природних умовах.
17. **Соціологія повсякденного життя** – галузь соціології, предметом якої є різноманітні мікропроцеси і мікроявища буденного соціального життя (міжособистісна взаємодія, повсякденні шаблони, стереотипи і класифікації як складові буденної свідомості, частини розмови).
18. **Теорія очікуваних станів** – за Бергером Дж. - ця теорія дозволяє створити добре організовану програму дослідження різноманітних аспектів групової взаємодії (особливо це стосується малих груп, що виконують конкретні завдання).
19. **Транскрипція** – 1) точна копія, 2) повний запис сказаного.
20. **Триангуляція** – це метод, що використовується з метою отримання більш достовірних емпіричних даних шляхом використання декількох, щонайменше трьох, теоретичних підходів для вивчення однієї проблеми.
21. **Фокус-група** – метод збору соціологічної інформації в гомогенних (за значущими для дослідника ознаками) чи репрезентативних групах, оснований на принципах групової дискусії.
22. **Шюц А.** – австрійський філософ і соціолог, засновник соціальної феноменології. Здійснив спробу філософського обґрунтування соціальних наук на основі гуссерлівської описової феноменології.
23. **Типологія** – науковий метод, що ґрунтується на розчленуванні систем об'єктів і їх групування за допомогою узагальненої моделі або типу.
24. **Типологізація** – спосіб ідентифікації соціальних явищ.

Гайд фокусованого групового інтерв'ю з викладачами

«Реформування вищої освіти України»¹

Приблизний час: 2–2.5 години

Доброго дня! Дякуємо за те, що ви знайшли можливість взяти участь у груповому інтерв'ю, яке присвячене питанням реформування української вищої освіти.

Давайте познайомимося. Мене звати _____. Я соціолог, представляю _____ відділення Соціологічної Асоціації України. Водночас такі ж інтерв'ю проводяться по всій Україні, в містах, де зосереджена університетська освіта. Ми запросили до інтерв'ю досвідчених, компетентних викладачів, які представляють основні напрями підготовки фахівців і думка яких є надзвичайно важливою для оцінки того, як відбувається реформа вищої освіти, які існують проблеми, що треба врахувати у цьому процесі тощо.

Ми спілкуватимемося приблизно 2 - 2,5 години. Під час бесіди я задаватиму питання для обговорення. Прошу відповідати на них, вільно висловлюючи свою думку, якщо треба, то заперечувати, сперечатися. Прошу почувати себе розкуто і вільно. Тут не може бути «вірних» або «невірних» відповідей, всі думки мають право на існування, всі однаково важливі. Ми не ставимо завдання когось у чомусь переконати або прийти до спільної позиції. Наше завдання – почути всіх, почути ваші особисті думки і оцінки, якими б різними вони не були. А потім довести до МОН України загальну картину сприйняття процесу реформування української вищої освіти.

¹ Соціологічне дослідження «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» (2015 рік) реалізоване САУ на замовлення Міністерства освіти і науки України; за участю автора у організації та проведенні польового етапу дослідження.

Проситиму вас говорити по черзі, щоби всіх було чути, не перебивати один одного, давати можливість висловитися всім учасникам розмови.

З вашого дозволу наша сьогоднішня бесіда буде записана. Це необхідно для подальшого наукового аналізу тих проблем, про які ми сьогодні поговоримо. Після закінчення бесіди з відеоматеріалами та стенограмами будуть працювати тільки наукові співробітники нашої організації. Ми гарантуємо повну анонімність вашої участі в даному дослідженні.

Прошу вас вимкнути звук мобільних телефонів. Отже, починаємо.

Пропоную, щоб спочатку кожен представився і коротко розповів про себе.

Теми для обговорення:

1. Загальний стан української вищої освіти

На вашу думку, яким є теперішній стан вищої освіти в Україні?

Спробуйте поставити оцінку стану вітчизняної вищої освіти (від 1 до 5 балів).

Які, на ваш погляд, є найбільш гострі проблеми вищої освіти в Україні?

2. Необхідність реформування вищої освіти

Як змінилася вища освіта в Україні за останні 10 років?

Чи потребує вітчизняна вища освіта подальшого реформування?

Якщо так, то що саме має реформуватися:

зміст навчального процесу,

система організації навчального процесу,

організація і проведення навчальних, виробничих, педагогічних практик,

система організації наукових досліджень,

система внутрішньоуніверситетського управління,

система фінансування,

правила вступу до ВНЗ,

розподіл держзамовлення,

стосунки між вищими навчальними закладами та МОН України,
стосунки між ВНЗ та роботодавцями,
що ще?

Які інструменти (механізми) досягнення цілей реформування вищої освіти ви знаєте? Наскільки вони використовуються у ваших ВНЗ?

Чи потрібно визначати профільність ВНЗ? Якщо так, то за яким принципом?

Що повинно впливати на рівень оплати праці викладача?

Наскільки ефективною є нинішня тарифна сітка та система доплат та надбавок викладачам? *(два останні питання мають бути поставлені у контексті обговорення проблем фінансування вищої освіти)*

3. Ставлення до запроваджених реформ

Як ви ставитеся до запроваджених реформ у вищій освіті?

Як сприймають реформи у вищій освіті викладачі вашого ВНЗ?

На ваш погляд, яке ставлення переважає у вашому академічному колективі?

Чи можна говорити про академічний спротив реформам в освіті?

Якщо так, то в чому це виявляється?

На ваш погляд, чим це зумовлюється?

Як сприймають реформи у вищій освіті студенти ваших ВНЗ?

Що, на вашу думку, перш за все ускладнює реформування вищої освіти в Україні?

Що ви б назвали основним чинником гальмування реформ у вітчизняній вищій освіті?

4. Імплементация нового закону «Про вищу освіту»

Чи добре ви знайомі з нормами нового закону «Про вищу освіту»?

Які положення нового закону ви вважаєте найбільш цінними і підтримуєте?

Які положення нового закону викликають певні сумніви і чому?

Наскільки успішним є втілення нового закону в університетське життя?

Чи відчували ви особисто позитивні / негативні зміни після набуття цим законом чинності?

Як би ви оцінили діяльність МОН України з імплементації нового закону про вищу освіту (від 1 до 5 балів)? Чому ви поставили таку оцінку?

Що би ви порадили у цьому зв'язку керівництву Міністерства?

Як ви оцінюєте зменшення аудиторного навантаження викладачів і зменшення кількості аудиторних годин для студентів?

Як ви оцінюєте новий перелік спеціальностей?

Як ви оцінюєте новий порядок присудження вчених звань (у тому числі необхідність документів про володіння іноземними мовами)?

Як ви оцінюєте положення нового закону про більш жорсткі санкції щодо плагіату?

Як би Ви оцінили можливості академічної мобільності викладачів в Україні та за її межами?

Як би Ви оцінили можливості академічної мобільності студентів в Україні та за її межами?

Завершення.

Що би ви ще хотіли додати?

Спасибі за ваш час і за вашу плідну участь у дослідженні!

На все добре!

Інструкція для кодування²

У транскрипті фокус-групи з викладачами необхідно кодувати персональні дані таким чином:

Викладач	В
Ім'я	Повне ім'я (якщо повторюється, то Анна1, Анна 2)
Стать	Ч – чоловіча, Ж – жіноча
Стаж роботи у вищій школі	К-ть років
Науковий ступінь	БС – без ступеня, К – кандидат наук, Д – доктор наук
Дисципліни якого напрямку викладає	СГ – соціогуманітарні, Е – економічні, П – природничі, Т – технічні
Тип навчального закладу	Д – державний, П – приватний
Приклад кодування: В_Ольга_Ж_25_К_СГ_П (викладач_Ольга_жіноча_викладацький стаж 25 років_кандидат наук_викладає соціогуманітарні дисципліни_приватний ВНЗ)	

Перед транскриптом фокус-групи з викладачами необхідно надати таку інформацію

Дата проведення фокус-групи	
Час проведення	
Область	

² Соціологічне дослідження «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» (2015 рік) реалізоване САУ на замовлення Міністерства освіти і науки України; за участю автора у організації та проведенні польового етапу дослідження.

Місто	
Модератор	
К-ть учасників	

Перелік учасників фокус-групи з викладачами

№	Повна назва навчального закладу	Ім'я та по-батькові	Стаж роботи у вищій школі	Науковий ступінь	Предмети, які викладає	Код (за взірцем)
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						

Фрагмент транскрипту фокус-групи із викладачами³

Модератор: Так, доброго дня ще раз! Дякую за те, що Ви знайшли можливість взяти участь у нашому дослідженні присвяченому темі реформування освіти вищої в Україні. Власне, дане групове інтерв'ю проводиться не тільки в нашому місті, але й у інших містах де є університетська освіта, от і думка кожного з Вас є дуже важливою. Сподіваюся, вона буде почута у нашому Міністерстві освіти та науки. Приблизно ми будемо спілкуватися години 2 -2,5, ну, це орієнтовно. Подивимося як буде йти у нас дискусія. Під час бесіди я буду задавати вам запитання, прохання вільно відповідати на них, чітко, оскільки буде фіксуватися на диктофон, щоб можна було почути кожного з вас і відповідати по черзі. Власне, ще один такий нюанс, саме дослідження є анонімним, знову ж таки, тому ця інформація, яка буде отримана від вас, буде використовуватися лише співробітниками Соціологічної асоціації і мною також. До речі, я не представилася, я теж є соціолог, завідувач лабораторією соціологічних досліджень, звати мене Валентина і, власне, представляю тут Волинське відділення Соціологічної Асоціації України. Перш ніж ми розпочнемо, прохання до кожного із вас, коротко представитися і розказати декілька слів про себе. Будь-ласка, по черзі.

В_Олеся_Ж_13_К_Е_Д: Почнемо з чоловіків, в мене пропозиція.

Пауза.

В_Анатолій_Ч_5_БС_СГ_П: Кажете анонімно і розказати декілька слів про себе...це одне одному не суперечить?

³ Соціологічне дослідження «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» (2015 рік) реалізоване САУ на замовлення Міністерства освіти і науки України; за участю автора у організації та проведенні польового етапу дослідження.

Сміх.

Модератор: Я не питаю ні прізвищ, нічого.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: Мене звати Андрій. Я працюю на біологічному факультеті, стаж роботи в освіті 20 років, кандидат наук, доцент, маю досвід роботи на адміністративній посаді і викладачем.

Модератор: Дякую. Будь-ласка, Олександр.

В_Олександр_Ч_28_К_П_Д: Олександр, працюю на біологічному факультеті, стаж роботи близько 30 років, працював на різних посадах, що ще сказати?

Модератор: Дякую. Будь-ласка.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Звати мене Ігор, стаж роботи 32 роки, працюю в Педагогічному інституті, кафедра соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи, працював на викладацьких посадах, на різних адміністративних, і в середній школі і у вищій школі.

Модератор: Дякую.

В_Анастасія_Ж_2_БС_СГ_Д: Анастасія. Інститут соціальних наук, кафедра соціології та соціальної роботи на посаді старшого викладача, 2 роки працюю.

Модератор: Будь-ласка, прошу.

В_Анатолій_Ч_5_БС_СГ_П: Анатолій, працюю викладачем, починав із середньої школи, працював на різних адміністративних посадах на державній службі.

Модератор: Дякую, будь-ласка.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Звати Наталя, пед. стаж 23 роки у вищій школі. Викладаю економічні дисципліни і менеджмент, от, і крім викладання громадська робота.

Модератор: Дякую.

В_Ольга_Ж_2_К_СГ_Д: Мене звати Оля, я працюю в Інституті соціальних наук, на кафедрі релігієзнавства, кандидат наук на посаді старшого викладача. Стаж роботи 2 роки.

Модератор: Дякую.

В_Олеся_Ж_13_К_Е_Д: Олеся, стаж науково-педагогічної роботи 13 років, Інституту економіки та менеджменту СНУ і тільки науково-педагогічна діяльність, адміністративна роботи, як такої, не пригадую за собою.

Модератор: Так, дякую. Значить ми трошки з вами познайомилися, тепер приступаємо, власне, до нашої розмови.

Перший блок запитань.

Модератор: Скажіть, будь-ласка, на Вашу думку, яким є теперішній стан вищої освіти в Україні? Коротко кожен. Як вважаєте? По черзі.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: Наскільки розгорнута має бути відповідь?

Модератор: Ну, це лише початок розмови, далі будуть детальніші питання.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: Лише початок? Ну, все дається в порівнянні, якщо я кілька слів, мені здається можна вважати освіту плачевною, бо по-іншому не напрошується, бо, оскільки ситуація із якістю освіти, з адмініструванням освіти, з фінансуванням освіти кожного року погіршується, на жаль, в освіті похвалитися не має чим, я вважаю так.

Модератор: Дякую, будь-ласка.

В_Олександр_Ч_28_К_П_Д: Думка, в принципі, подібна. Не хочю повторюватися., рівень освіти погіршується, в першу чергу це — пов'язано з остаточним принципом фінансування, зокрема.

Модератор: Дякую, цю тему ми потім трошки ще розглянемо. Будь-ласка.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Освіта - модель суспільства. Аналогічно, які процеси в суспільстві відбуваються — це відображається на освіті. Так що, якщо економісти не підтвердять мою думку, ми зараз десь в 50-ті роки відкотилися. Освіта також наша, на превеликий жаль, деградація знань. Знаєти, брати людей 50-літнього віку і 25-30 літнього віку, то їхній інтелект повинен бути вищим, але ми маємо зараз дослідження ЮНЕСКО, ми маємо навпаки..про що це говорить? Це говорить про те, що якість середньої освіти низька, якість вищої освіти теж знижується. Ось такий в нас стан.

Модератор: Так, добре. Прошу.

В_Анастасія_Ж_2_БС_СГ_Д: Підтримую, мені здається, що кожного року все нижче як рівень надання освітніх послуг, так і змінюються покоління з року в рік, яке не прагне знань, тим більше формалізує навчальний процес як такий.

Модератор: Так, будь-ласка.

В_Анатолій_Ч_5_БС_СГ_П: Якщо в 90-х роках минулого можна було говорити про те, що освітній рівень членів суспільства був, у порівнянні з європейськими країнами, у нас непоганий, то на сьогоднішній день йде відтік наукових працівників, які виїжджають за кордон працювати і, на жаль, йде відтік кращих студентів, які також починають навчатися за кордоном. Я минулого року був у Прибалтиці, то якщо, там також така сама тенденція йде, якщо раніше там було 11 млн. населення на три країни, то сьогодні 6,5 млн., скільки виїхало на ці країни і, в основному, молодь виїжджає вчиться за кордон, в країни Скандинавії, а в нас навпаки багато, ви знаєте, сусідня Польща, інші країни, на жаль, кращі молоді уми і, але ще помилка в чому, що наші олігархи і всі інші, будемо сказати люди забезпечені, ніхто не вчить дітей

своїх у вузах, наших школах, а вчать у Лондоні, університетах США і інших капіталістичних країн.

Модератор: Так, дякую.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Не можу не погодитися із попередньою думкою, що проблема з фінансуванням, з іншими речами, з методиками, які відстають. У нас сьогодні така тенденція, що реальний світ йде у одному напрямку, а вища освіта в Україні, ну, якщо не йде назад, в протилежну сторону, то принаймні гальмує, вона не встигає, цей розрив з кожним роком більше відчувається. Тобто світ комп'ютеризується, переходить в якісь там нанотехнології, а вища школа, на жаль, ну, пасе задніх, зокрема в тих предметах, що мають прикладну цінність, там підготовка тих самих соціологів, психологів, інженерів та всіх, у принципі.

Модератор: Так, дякую, будь-ласка, Ольга.

В_Ольга_Ж_2_К_СГ_Д: Я не маю такого досвіду щоб порівняти як трансформувалася освіта за 10-20 років, але теж можу підтримати всіх, що дійсно, освіта в нас є не на високому рівні і причина дійсно у фінансуванні і в низькій взагалі якості життя і оплаті праці саме в Україні, тому і змушені так студенти і працівники вузів покидати Україну, виїжджають за кордон, тому що і рівень освіти недостатній і затребуваність випускників вузів на ринку праці теж в Україні відстає, тому теж погоджуюся.

Модератор: Добре, Олеся.

В_Олеся_Ж_13_К_Е_Д: Ну я викладаю таку дисципліну називається “Стратегічний аналіз”, там є таке поняття, коли все дуже погано, то є два ніби як шляхи: одне, ну, коли з бізнесом допустим все погано, це або закривати його, або другий шлях якщо все дуже погано, то починати щось нове, так, або вдосконалювати. В нас є, ми просто, я вважаю кожен повинен починати з себе. Не дивиться там на керівництво, хоча ніби риба гниє з голови, а кожен з себе, на своєму робочому місці. Якщо кожен буде якісно свою ділянку роботи

виконувати, то, я думаю, не буде все так погано. І в нас для студентів, і для викладачів відкрилися широкі можливості, раніше, коли була завіса, там не могли, можливо, їздити, не могли ділитися думками, а зараз було би тільки бажання, а під бажання найдуться і фінанси, мабуть, і все решта.

Модератор: Дякую, продовжуємо. Ну і якщо ми вже так в цілому зупинимося, так? Спробуйте все ж таки оцінити рівень вітчизняної, стан вітчизняної освіти вищої, так за 5 бальною системою: 1 — найнижчий, а 5 — найкраще і, власне, щоб, як то кажуть, трошки активізувати наш процес обговорення і водночас спробуйте визначити найгостріші проблеми, які стоять зараз перед вищою освітою. От кожен із Вас, в кого яка думка з цього приводу. Будь-ласка.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: Почнемо з мене?

Модератор: Можемо в такому ж порядку.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: В тому ж самому колі. Ну якщо за 5 бальною, то я думаю, більше як на 3 не заслуговує наша освіта, це моя думка. Значить, найбільш гострі проблеми це — як би ми цього не хотіли, можливо, гуманітарії чи економісти зі мною не погодяться, це, якщо говорити про природничу науку, яку я тут представляю, то дуже суттєвим фактором є матеріальна база, яка має бути на належному рівні, на сучасному технологічному рівні. Є багато технологій, яких ми можемо навчити, але вони просто для нас недоступні. Наведу простий приклад, скажімо, звичайними є методики, які використовуються там у сфері біології чи медицини такі, як, наприклад, магнітно-резонансна демографія, такі як, ПЦР — аналіз при ДНК дослідженнях і т. д. Для нас це дуже вартісні дослідження, які ми не можемо собі дозволити, тобто, е-е-е, згідно тих самих галузевих стандартів ми маємо навчити студента оперувати цими методиками і технологіями. Те, що ми можемо, звичайно, ми, на жаль, обходимося там кардіографом, ну якщо говорити про людину, так, там якісь мікроскопи маємо, із значними зусиллями маємо електронний мікроскоп. Але це не те, до чого ми повинні прагнути, це

не те, що ми повинні мати по факту. Тобто, матеріальне забезпечення для природничої сфери дуже важливе, якщо б мали таке забезпечення, яке мають наші сусіди, хоча б поляки, таке, як вони мають, яке вони отримали після входу в Євросоюз, ми були б зразу на зовсім іншому рівні. Це перше. Друге — це е-е-е фінансування науки, тобто те, що ми маємо держбюджетне фінансування чи фінансування лабораторій, які функціонують, це теж не йде в ні в яке порівняння з тим рівнем наукових досліджень, які мають бути, які мають хоча б сусідні держави. І, звичайно, оплата праці, тобто, коли ми говоримо про ситуацію, яка стосується е-е-е освіти чи науки чи освіти вищої школи, то ми кажемо, це так, насправді, ми можемо починати з себе, як би там не було, ми повинні самі якісно робити цю роботу, але ми не можемо виключити е-е-е, проблеми відтоку кадрів, так, тобто, коли в нас ставка там 3,500 грн., коли він перетинає кордон 100 км, в Польщу від'їжджає, то ту саму зарплату в десятки разів більшу, от, то кожен маючи сім'ю, задумується чи варто робити ту саму роботу за такі гроші, які він може в Польщі заробляти. Це об'єктивно, насправді, е-е-е, навіть при формулі належного відношення до своєї якісної роботи, це ніхто не знімає, але в освіті, науці, вищій освіті працюють ентузіасти, бо та людина, яка хоче роботи, досягти дуже серйозних результатів, вона може їх досягти не в нас в Україні, на даний момент. Це другий момент, чи третій, я вже не знаю, збився, ну і так само, е-е-е питання технології освіти, в питаннях підходів до освіти, ми кажемо про те, що наше суспільство є відкритим, наша освіта є відкритою, ми маємо багато можливостей, але є дуже багато лімітуючих факторів, які нас обмежують в питаннях організації навчального процесу, ми кажемо про те, що можемо робити, ми можемо студентів вчити самих передових знань, вмінь, навичок, але ми кажемо про те, що в нас є початковий план, є перелік стандартних нормативних дисциплін гуманітарно-економічного циклу, які ми не можемо викинути і якими ми завантажуємо своїх студентів і на професійно-орієнтовані дисципліни лишається набагато менше, ніж ми б цього хотіли. І ми цими

рамками дуже обмежені. Можу називати далі, я просто не буду витратити час.

Модератор: Так, ну це самі гостріші проблеми, так?.

В_Олександр_Ч_28_К_П_Д: Коротко теж мабуть скажу. Один із моментів таких важливих це – втрата чи відсутність мотивації в студентів, починаючи вже певно з 2 курсу, якщо на 1 курсі є якісь ілюзії, то після першої сесії все різко міняється. І ще один момент, на мою думку, теж важливий, це те, що планування ставок у вищій школі прив'язана до кількості студентів, ну, мабуть, це хибний шлях, принаймні, в історії ситуації, коли це було по-іншому, результати були кращі. Багато відраховували студентів, особливо на початкових етапах, але завершували освіту кращі з кращих, тобто, йшов нормальний відбір.

Модератор: Так, будь-ласка, далі.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Ну, загальна оцінка 3 і це висока оцінка, якщо взяти в цілому, а проблема основна, Ви знаєте, проблема основна ось в чому, треба взяти та усвідомити, перестати говорити, що освіта в умовах інформаційного суспільства визначає майбутнє держави, а треба щось конкретно робити, а для того щоб це конкретно робити, скажу одне – треба міняти підходи до управління освітою. Прийняли Закон «Про вищу освіту», це – закон компромісів, нічого він не дає для вищої школи..

Модератор: Ну, далі ми будемо говорити детальніше.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Ось зараз проект Закону «Про освіту», розумієте, як зберігалася вертикаль, так і зберігається вертикаль. Розумієте, треба переходити до нового менеджменту в освіті. А з чого все буде розпочинатися? Два пріоритети: зрозуміти, що людина найважливіша цінність, вона визначає інтелект держави, а другий пріоритет – зміна менеджменту в освіті.

Модератор: Так, добре, дякую.

В_Анастасія_Ж_2_БС_СГ_Д: Також «3». Підтримую невмотивованість студентів, але мені здається, що більшість з них поступають не на ті спеціальності, що вони хотіли. Це в більшості 15 заяв, які подаються в різні вузи і лишаються документи на тій спеціальності, на яку вони проходять, а не на якій вони хотіли. Тому, власне, ми і бачимо уже на другому курсі їм стає нецікаво, вони починають задумуватися про те, щоб або дозвлати якусь різницю і переходити на платну форму і навчатися там, де вони хочуть, або взагалі кидають вчитися.

Модератор: Добре, дякую, будь-ласка.

В_Анатолій_Ч_5_БС_СГ_П: Також рахую можна оцінити на «3». Не має мотивації студентів, бо вони не бачать майбутнього працевлаштування, де вони будуть працювати, коли закінчать той чи інший вуз. Ну і друга проблема в тому, що після 20 років ми не можемо визначити яких саме нам спеціалістів і в яких галузях народного господарства нам потрібні, якщо нам потрібні інженери, то не можуть визначити скільки ж їх треба, не можемо скласти перспективу даже елементарно, де їх можна прилаштувати, якщо наприклад, звичайно, у нас комбінатів немає, тому ми не можемо визначити перспективи. Якщо раніше у нас був педагогічний інститут, то забезпечував вчителями, вчителі були повністю укомплектовані, а сьогодні у деяких школах є проблема з педагогічними кадрами. Зважаючи на те, ну зараз багато працюють в селах педагогічних кадрів, які багато мають 40 років стажу через те, що молодь не хоче йти в сільську місцевість, якщо раніше хоч елементарно забезпечували певними умовами проживання, давали квартири чи перспективи, я пам'ятаю ті часи, коли в селах будували даже двоповерхові будинки, забезпечували молодих вчителів квартирами, то сьогодні це по-моєму, навіть одиноких випадків немає.

Модератор: Тобто була інфраструктура? А тепер її не має? Добре, будь-ласка.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Я згоджуюся з паном Ігорем про те, що міняти треба в першу чергу, всі розмови, які відбуваються вони носять такий, ну, філософічний стиль, навіть. не філософський, говоріння про говоріння, декларативний, так і з пані Анастасією про те, що відсутня мотивація. Одна із таких глибоких проблем в тому, що в принципі ніхто ніколи, починаючи з садочка, жодного разу не спостерігав за дитиною і не рекомендував їй на чому їй зосередитися. Як би це банально не звучало, але відсутність профорієнтації в суспільстві, коли студенти йдуть туди, куди мама сказала, або куди грошей вистачить, або там, де жити є де – основний фактор вибору професії в майбутньому. І має бути наслідок, навіть проблема не в тому, що вони не бачать свого працевлаштування потім, бо ті, які мотивовані до навчання, вони достатньо «востребовані» на ринку, російською мовою, мають достатній рівень заробітної плати, навіть, а ті, які навчалися в більшості не знаючи чому, навіщо і самі реформи, які відбуваються, профорієнтації не приділяють ніяковісінької уваги - це моментам психологічної відповідності професії і т. д. І ринок, дійсно, сьогодні не готовий сказати скільки йому потрібно спеціалістів, а держава не напрацювала механізмів як цю кількість перетворити в реальних людей. Тобто, в нас окремо існує вища школа, як вже казали, і окремо живе суспільство. Вони десь там іноді перетинаються, але дуже рідко.

Модератор: Так, дякую. Будь-ласка, далі.

В_Ольга,Ж_2_К_СГ_Д: Хотілося б поставити вищий бал, але теж погоджуся, що трійка, тому що вище просто не можна, хоча хочеться бути оптимістами. Але дійсно, все таки це проблема, на мою думку, затребуваності студентів на ринку праці. Тому що університет виглядає як відокремлена структура абсолютно від суспільства, коли закінчується навчання випускники просто не знають, що їм роботи з їхніми дипломами. Якби все таки взаємодія була більша, університетів з ринком праці, взагалі з суспільством, соціумом, чого потребує держава напевно ситуація була б краща.

Модератор: Так, добре.

В_Олеся_Ж_13_К_Е_Д: Я поставлю оцінку чотири з авансом. І хочу сказати тільки одне, що нам мабуть просто більше треба, університету, співпрацювати з бізнесом, нехай бізнес фінансує і водночас замовляє, що він хоче, кого він хоче отримати. І хай бере участь трошки у фінансуванні, може не трошки, а достатньо добре.

Модератор: Тут, до речі, ми переходимо до нашого іншого блоку. Як змінилась вища освіта на вашу думку за останніх 10 років? І власне, відразу ж, як то кажуть, поєднати питання, чи потребує вітчизняна вища освіта подальшого реформування, виходячи з ваших висловлювань потребує так, і власне зупиніться на тому, кожен з вас, принаймні, в чому саме реформування має бути, на що треба звернути увагу в першу чергу? Будь-ласка.

В_Анастасія_Ж_2_БС_СГ_Д: Відповідність державного замовлення потребі працівника, напевно, в першу чергу. Вона зламана ця система, і навіть зараз, щойно я сиділа аналізувала, думала, що у нас готують міліціонерів, але станом на сьогодні їх набирають у формі конкурсу, тоді навіщо чотири роки навчати їх, щоб потім оголосити конкурс і набрати людей, які абсолютно не підготовлені до цього і за два місяці навчити їх. Тому, в першу чергу, мені здається, на рівні не вищої школи, а училища ще по сьогоднішній день зберігається, ось ця, вона також перетворена на формальність, довідка про те що після того як ви провчитеся з три чи чотири роки, що якесь підприємство візьме вас на роботу, бо ви необхідні їх. Це повинно бути — в першу чергу.

Модератор: Так, добре.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Ну як, на мою думку, ми, вища школа в образі викладача мала би мати розв'язані руки. Якщо аналізувати наше середовище і навіть тих самих поляків, то польський викладач, незалежно від рівня своєї категорії має багато часу щоб вдосконалюватися, самовдосконалюватися і якщо йти за новими технологіями, то викладач має

мати можливість працювати на сучасному обладнанні, так, мати його, мати можливість самому на ньому працювати та бути в змозі навчити студента на ньому працювати. І це дуже велика проблема, яка впирається не тільки у фінансування, але й в те що говорили — навчальний план, який є лімітований. Тобто в цьому навчальному плані викладач є такий — передатчик, йому сказали, - “От сто дві години - і все., а коли його навантаження аналізувати, то людина фізично не може вистачати часу на самовдосконалення, ріст, працю над собою і знайомство з новими технологіями. Той хто не вміє співати, не може навчити співати кого-небудь іншого, тому що він не знає як це робити, а це велика проблема і вона з фінансування пов'язана, і з тим що оце адміністрування, воно на стільки жорстке і старе , воно в першу чергу мало би змінитись. Ми має, нам нібито години якісь міняють на ставки, і так далі, але це такий хитрий хід, коли проаналізувати, то він для викладача по суті нічого не змінює, вроді як інакше виглядає, при аналізі розумієш, що ще гірше стало це навантаження, яке є для нього обов'язковим і якщо він раптом хоче займатися науковою роботою, то йому; а) потрібні гроші для проведення досліджень, поїздок, спілкування, а б) ще потрібен час. Тому він скоріше за все й буде вмотивований поїхати в Польщу, де в нього буде більше часу і більше можливостей, відповідно він стане якісніше. Не так давно по телевізору показували клас який писав диктант разом із вчителькою. Вчителька написала на “8” балів, я думаю, що коментувати більш нічого не треба. Все.

В_ Андрій_ Ч_ 20_ К_ П_ Д: З “12”?

В_ Наталія_ Ж_ 23_ БС_ Е_ П: З “12” да, по дванадцятибальній системі вона написала на “8”. тобто може вона й хороша вчителька, але вчити всіх інших вона може вчити писати тільки на “8”, бо на “9” вона не вміє.

Модератор: Так, добре. У кого ще які будуть думки? З приводу.

В_ Олександр_ Ч_ 28_ К_ П_ Д: ну тоді мабуть наша заочна освіта, теж до неї напевне однозначного ставлення немає, тому що вона освіти як такої не

дає. Диплом. Випускник який має диплом заочної форми навчання, в принципі, на ринку праці “не востребований” .

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Знаєте, на мою думку, треба розв’язати одне питання. Ось якщо говоримо про освіту, що ми маємо таку проблему. Ось беремо нашу програму формуємо, що знання, вміння, навички, кваліфікація сьогодні не потрібна, знань на ціле життя дати не можна, розумієте, треба відходити від кваліфікації і переходити до формування компетентності. Розумієте, кваліфікація — це вмю що?, компетентність — знаю як? Ми говоримо, що зарубіжний студент, зарубіжний учень, значно менше знає за українського і на олімпіадах, де треба показати знання, таке картина є. Але де треба показати як їх використати..

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: практичне навчання.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Так, Розумієте...Перейти на компетентнісний підхід — раз, а два треба розуміти одне, що сьогодні викладачу - магнітофона не потрібно, треба викладача який навчить іншого, людину — по перше, шукати інформацію, по друге, використовувати інформацію, по-третє навчить її як вчитись потрібно.

Модератор: Навчить вчитись.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Так. Навчить вчитись, розумієте. Ось але це може зробити людина, яка також над собою постійно працює. Розумієте, якщо ми входимо... бідна людина ніколи не навчить, не зробить іншу людину самодостатньою. Ось гляньте, для того щоб людина удосконалювалася, викладач він повинен мати час, по - перше щоб він читав. Ось. Викладач не повинен читати програму, він повинен знати значно ширше для чого потрібен вільний час, а з навантаженням під тисячу годин, він цього не має. Потім науковий ріст, творчий ріст — треба створити умови. Гляньте ніде не передбачено, надрукувати статтю, скільки це?... зарплату треба використати.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Десь тисяча.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: замість того що повинно стимулювати, за те що викладач, йому платити. Розумієте, ми загнанні в ось такі умови. А по-друге, розумієте, системи в суспільстві не вироблено ось того без того, гляньте - ми пишемо “Потрібен фахівець до 35 років” чому пишемо? Ну, по-перше, знання актуальність після вузу втрачаються - це радянська підхід, вони зараз через 5 років втрачають, а тому що немає системи безперервної освіти, ось треба її створити, щоб людина могла все активне життя навчатися, ось той викладач, розумієте. Ось і умови для того цього потрібно створити. Але знову ж я виходжу на те з чого починав, треба від балачок відійти, а два треба поміняти систему менеджменту, управління освітою, від вертикалі відходити до менеджменту. Біда всього українського суспільства в тому, що наші керівники не менеджери, а звичайні управлінці.

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: І навіть в цій системі все одно, я погоджуюсь з колегами в тому, що декларуємо автономність вузів, проте вона абсолютно фіктивна, можу це ствердно казати тому що кількість, тільки формально, кількість документів, які спускається з гори, збільшилася, а не зменшилася — раз, друге - вони не просто спускаються до нас не як рекомендаційні, вони є обов’язковими до виконання - це два. І коли ми говоримо про оті всі навчальні плани які нас лімітують, то яка автономія в навчанні може бути, якщо, ще раз кажу, тільки дві третини дисциплін ми можемо визначати професійно орієнтовані, більше того з них ще відсотків 15-20 ми можемо брати як вибіркові, які можуть бути зорієнтовані, наприклад, на виробництво, на практику, тобто ту практику з якою зіткнеться випускник який піде на роботу — це перший момент. І другий момент — справді свобода чи компетентність викладача. Значить, якщо в Німеччині нормальним для викладача є 250 годин навантаження або навіть від 100 до 250 год., то ми кажемо, що нам зробили реформу зменшили до мінімальних 650 годин, які ніколи реально ми не мали, тобто реально ми їх ніколи не мали. Доцент не має 650 годин. І пункт другий, після того як нам реформа в лапках дає 650 кажуть мінімальний поріг, нам ще кажуть пам’ятайте, що норма часу 1548 і тих решту 700 чи 800 годин ви маєте

розписати чітко, що ви маєте зробити. І ви маєте надрукувати статтю в Scopus і, яка якщо, я не знаю як у гуманітаріїв, а у природничиків дорога, наприклад, ми собі подумали, серйозна вартісна стаття коштує від 400 доларів і надрукуватися там. Якщо ти не корифей, а ми тут не корифеї в науках, не академіки, тобто в середньому 250, 300, 400 доларів ви повинні видати на статтю, тепер порахуйте скільки зарплат нам потрібно на ту статтю. І ми фіктивно збираємо колектив людей з 10 чоловік під ту стаття, щоб нам надрукуватися, бо нам потрібно для рейтингу, для перспективи майбутньої роботи, тому що ми ще не старі і т.д. Тобто мова йде про те що, справді, в продовження думки пана Ігоря, хочу сказати про те, що ми дуже в рамках затиснуті і говорити про те що виконати навчальне навантаження, спитайте кожного, в перший семестр велике навантаження, другий семестр велике навантаження, наукову роботу треба робити, але не дуже получається, там перспектива докторської дисертації — між іншим, наукові стажування — між іншим, поїхати на стажування в якісь інші країни, це поодинокі випадки. Ми говоримо зараз, що реалії такі, що ми не можемо дозволити собі підвищувати свою кваліфікацію. Справді, ми відстаємо в рази, з геометричною прогресією і ми не можемо доганяти, навіть при великому бажанні, через свою зайнятість, я вже не кажу про кошти, не кажу про зарплати, ми не можемо доганяти е-е-е-рівень прогресу, який показують інші країни, наприклад, на жаль, і ми зараз стоїмо в тупику і будь-які реформи, які нас заганяють в рамки, а ми зараз всіма реформами заганяємося щоразу в тісніші рамки, вони нас обмежують і щоразу менше вимальовують перспективи.

Модератор: Так, дякую. Так, будь-ласка.

В_Олександр_Ч_28_К_П_Д: Ще б хотів пару слів сказати в підтримку того питання, яке зачепив пан Ігор. Це стосується післядипломної методичної кваліфікації. Ну, тобто вчитися треба все життя, це питання стоїть дуже гостро і наскільки мені сьогодні відомо, це проблема, як кажуть, кожен виходить із своїх можливостей. А мала б про це потурбуватися держава, це має бути

скоординовано, це має бути відповідно опрацьовано, знаю, що радянські часи, можливо, зараз і збереглося, непогана освіта була медична, була післядипломна медична освіта...якось воно було більш-менш, що стосується фахової післядипломної освіти е-е-е-е вищої школи, викладацького складу, то вона, по суті відсутня. Поїхати, попрацювати в інші лабораторії не за свій кошт...на сьогодні це не реально..

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П: Не реально.

В_Олександр_Ч_28_К_П_Д: ...без гранту.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П:Ну це одиниці.

В_Ігор_Ч_32_К_СГ_Д: Поїдеш у відрядження, представиш відрядження - з тебе ще зарплату відраховують, за те, що ти працюєш на вуз, на кафедру..тебе ще наказують фінансово.

В_Наталія_Ж_23_БС_Е_П:бо ти був в цей час не на робочому місці...

В_Андрій_Ч_20_К_П_Д: А за кордон ми не можемо поїхати заробляти, бо є 65 Постанова Кабміну.

Додаток 4⁴ **ЗВІТ**
за результатами фокусованого групового інтерв'ю з викладачами
«Реформування вищої освіти України».

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо актуальними постають проблеми надання якісних освітніх послуг та підготовка висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях. Наскільки вища освіта спроможна розв'язати ці та інші проблеми, яку роль повинні і можуть відігравати у цьому процесі безпосередні його учасники та виконавці (викладачі – студенти) переконаємося звернувшись до результатів фокус групових інтерв'ю.

На думку викладачів, які брали участь в обговоренні, вища освіта в Україні переживає не кращі часи, взагалі, рівень вищої освіти знижується. Якщо оцінити за «5» системою, то 7 респондентів поставили оцінку «3», лише 1 оцінив стан вітчизняної освіти на «4». Таке оцінювання зумовлене низкою найбільш гострих проблем в освіті. Відмітимо, що це стосувалося різних аспектів освітньої роботи та різних рівнів: від рівня суспільства до рівня вузу, факультету, кафедри та особистості викладача. До найбільш значущих з них наші респонденти віднесли такі: «недостатнє фінансування науки», «низька матеріальна база факультетів», «оплата праці викладача», «організація навчального процесу» (щодо надмірної кількості, на думку респондентів, непрофільних дисциплін), «відсутність мотивації у студентів».

Усі респонденти дійшли тієї думки, що реформування вищої освіти є запорукою розвитку суспільства в цілому. Оскільки за останні роки вища освіта змінилася не на краще. Як з'ясувалося, зміни необхідні у різних напрямках освітньої діяльності. Зокрема, для надання якісних освітніх послуг необхідно оптимально організувати навчальний процес, забезпечити кваліфіковане викладання дисциплін, забезпечити проведення різноманітних

⁴ Соціологічне дослідження «Реформування вищої освіти в Україні в оцінках учасників освітнього процесу» (2015 рік) реалізоване САУ на замовлення Міністерства освіти і науки України; за участю автора у організації та проведенні польового етапу дослідження.

практик тощо. Але, на думку викладачів, це реалізовується не на належному рівні. Передусім, для цього необхідний системний підхід, якого не має, а також повинна бути розроблена стратегія розвитку освіти на тривалий час (називалися строки 15-20 років).

Зміст начального процесу варто пов'язувати із реальною необхідністю тих чи інших дисциплін. Наприклад, представники природничого напрямку вказали на значну кількість у навчальних планах, на їхню думку, дисциплін не професійного спрямування, що не дозволяє більше часу приділити професійним курсам. Іншою проблемою, на яку звернули увагу респонденти, є надмірне навантаження викладача, що не дозволяє йому приділити час самоосвіті та самовдосконаленню. Як влучно відмітив один із викладачів: «Викладач не має бути комп'ютером, а має навчити студента вчитися, але для цього йому необхідний час». Тому проблема безперервної освіти викладача постає не лише чинником його кваліфікації, але і впливає на становлення студентів – майбутніх спеціалістів.